

HELENA POETSCHKE

ANALIZA TENDENCJI ROZWOJOWYCH KOSZTÓW PRZEDSIĘBIORSTWA HANDLOWEGO PRZY WYKORZYSTANIU METODY INDEKSOWEJ

I. UWAGI WSTĘPNE

Wszystkie procesy gospodarcze, podobnie jak wszelkie przejawy życia człowieka zachodzą w czasie¹, stąd dynamiczne ujęcie zjawisk ekonomicznych jest bliższe rzeczywistości niż ujęcia statyczne². Sam czas jako zjawisko fizyczne nie powoduje zmian rzeczywistości gospodarczej, niemniej wszystkie zmiany jakie w niej zachodzą dokonują się w czasie pod wpływem różnorodnych przyczyn. Stąd też coraz częściej w badaniach ekonomicznych uwzględnia się analizę badanych zjawisk w ujęciu dynamicznym, aczkolwiek pełne uwzględnienie elementu czasu w badaniach opartych na metodach matematyczno-statystycznych, rodzi nadal wiele trudności³.

Ujęcia dynamiczne dotyczą zarówno szczebla makro jak mikroekonomicznego. W odniesieniu do szczebla mikroekonomicznego, czyli przedsiębiorstwa, porównanie dynamiczne⁴ jest podstawową metodą analizy procesów gospodarczych zachodzących w skali przedsiębiorstwa.

Procesy gospodarcze zachodzące w przedsiębiorstwie można rozpa-

¹ Cz. Strzeszewski, *Problem czasu w ekonomice*, Lublin 1959, s. 5.

² Jest to stwierdzenie J. B. Clarka, które cytujemy za Cz. Strzeszewskim, *Problem*, s. 19; podobne stanowisko zajmuje R. Streller, *Statik und Dynamik in der theoretischen Ökonomie*, Leipzig 1926, gdzie autor pisze: „życie gospodarcze to ciągły ruch elementów układu, stan dynamiczny więc to stan rzeczywisty, podczas gdy stan statyczny jest kategorią abstrakcyjną”.

³ Rozważania na temat matematycznego ujęcia czasu przedstawiają m. in. Z. Pawłowski, *Teoria prognozy ekonometrycznej w gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1968, s. 17; Z. Hellwig, *Prognozy statystyczne i ich znaczenie w przewidywaniu przebiegu zjawisk i procesów gospodarczych*, w: *Zarys ekonometrii*, Warszawa 1970, ss. 143 - 145.

⁴ Oprócz porównania dynamicznego na podstawie cech czasowych wyróżnia się w literaturze porównanie przestrzenne na podstawie cech terytorialnych geograficznych porównanie struktury, natężenia i zależności na podstawie cech rzeczowych. Por. S. Wierchosławski, *Statystyczne porównanie jako metoda analizy ekonomicznej przedsiębiorstw*, *Ruch Prawniczy i Ekonomiczny*, z. 1, 1958, ss. 219-224.

trywać z różnych punktów widzenia. Najbardziej istotnym problemem działalności przedsiębiorstwa jest jej racjonalność. Zagadnienie to nabiera szczególnego znaczenia w warunkach trudności gospodarczych. Głównym aspektem tej działalności są koszty z nią związane. Stąd wypracowanie metod kompleksowej analizy kosztów w skali przedsiębiorstwa staje się pilnym postulatem wobec nauk szczegółowych, zajmujących się analizą procesów gospodarczych w skali mikro.

Przyjęcie za przedmiot badania kosztów przedsiębiorstwa handlowego wynika z faktu niedopracowania i niedoceniań roli rachunku kosztów w przedsiębiorstwie handlowym w dotychczasowych warunkach gospodarowania⁵ oraz niepełnego opracowania teorii kosztów obrotu towarowego w gospodarce socjalistycznej. W związku z tym w poznańskim ośrodku naukowym w sposób wieloetapowy przystąpiono do badań, które prowadzone są w ujęciu mikro i makroekonomicznym w odniesieniu do różnych jednostek organizacyjnych handlu. W ramach wstępnego etapu badań, warunkującego podjęcie szerszych studiów analitycznych, ważniejsze miejsce zajmuje określenie charakteru zmienności kosztów. W okresach długich, czyli analiza dynamiki kosztów.

Analizę dynamiki można rozpatrywać w węższym i szerszym zakresie. Przez analizę dynamiki badanych procesów w węższym zakresie należy rozumieć zachowanie się tych procesów w czasie, czyli zmiany; ich natężenia tylko pod wpływem czasu⁶. W takim znaczeniu można mówić o dynamice sensu stricto. Natomiast analiza dynamiki, w której dany proces jest rozpatrywany szeroko z uwzględnieniem przyczyn warunkujących jego zmienność, może być określona mianem analizy dynamiki sensu largo⁷.

Niniejsze opracowanie jest próbą przedstawienia rozwoju kosztów na tle rozwoju rozmiarów działalności przy wykorzystaniu jednej z metod analizy dynamiki w węższym znaczeniu czyli analizy sensu stricto. Najogólniej można stwierdzić, że istnieją dwie zasadnicze grupy metod analizy dynamiki sensu stricto. Do pierwszej z nich zaliczyć można metodę indeksów statystycznych, a do drugiej metody analityczne, opiera-

⁵ Zwracają na to uwagę m. in. Z. Krasiński, *Kompleksowa analiza ekonomiczna w praktyce detalicznych przedsiębiorstw handlowych*, Handel Wewnętrzny nr 4, 1965; S. Wierchośławski, *Z zagadnień kompleksowej analizy ekonomicznej przedsiębiorstw handlowych*, Rocznik WSE w Poznaniu 1956/1957, ss. 85 - 87.

⁶ Większość autorów zajmujących się problemem analizy dynamiki, przez dynamikę rozumie rozwój badanego zjawiska w czasie np. S. Szulc, *Metody statystyczne*, Warszawa 1961, s. 324; O. Lange i A. Banasiński, *Teoria statystyki*, Warszawa 1968, s. 197 i inni.

⁷ Por. m. in. H. Poetschke, *Badanie dynamiki kosztów w przedsiębiorstwie handlu detalicznego w długim okresie czasu*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu 1982, z. 110 i *Metoda współczynników zmienności dla określenia kosztów stałych i zmiennych w przedsiębiorstwie handlowym*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, (w druku).

jące się na opisie funkcyjnym rozwoju badanych procesów. Metoda indeksowa wydaje się mieć tę przewagę nad metodami analitycznymi, że indeksy umożliwiają względnie wierną identyfikację zmienności badanych procesów w czasie. Posługiwanie się indeksami dla zobrazowania dynamiki badanych procesów jest dogodniejsze niż operowanie liczbami bezwzględny⁸. Indeks bowiem będąc wielkością niemianowaną służy do porównań zmian w czasie wielkości zmiennych o różnych mianach⁹. Stwarza to możliwość wstępnej oceny zmienności badanych procesów, jak i uchwycenia podobieństw i różnic występujących w ich rozwoju¹⁰.

Przedmiot badania stanowią procesy gospodarcze w przedsiębiorstwie handlu detalicznego „Jubiler” w Poznaniu, które zakresem terytorialnym obejmowało północno-zachodnie województwa. Wybór powyższego przedsiębiorstwa wiązał się z wymogami metody statystycznej dotyczącymi badania monograficznego, a więc reprezentatywności badanej jednostki¹¹, jak również był uwarunkowany przesłankami wynikającymi z charakteru badań retrospektywnych, gdzie konieczna jest rekonstrukcja materiału empirycznego w długim horyzoncie czasu. Badaniem objęto okres 23 lat (1953 - 1975)¹². Należy także dodać, że przedsiębiorstwo to pracowało na rynku zbliżonym do zrównoważonego, zaspokajając potrzeby wyższego rzędu.

Każda analiza dynamiki procesów gospodarczych wymaga porównywalności materiału źródłowego¹³. Porównywalność statystyczna charakteryzuje się dwoma aspektami, a mianowicie jednorodnością materialną i formalną. Oceniając zebrany materiał źródłowy pod kątem jednorodności materialnej i formalnej należy stwierdzić, że wielkości nominalne nie spełniają ani warunku jednorodności materialnej, ani formalnej. Wobec powyższego należało zastosować odpowiednie metody, aby doprowa-

⁸ W większości opracowań statystycznych za jeden z mierników dynamiki przyjmuje się przyrost absolutny, który z uwagi na to, iż jest wielkością mianowaną może być wykorzystany dla porównania dynamiki rozwoju różnych procesów.

⁹ K. Romaniuk, *Indeksy dynamiki zjawisk ekonomicznych*, Warszawa 1976, s. 20.

¹⁰ O zastosowaniu metody indeksowej dla wstępnej oceny rozwoju zjawisk piszą m. in. M. G. Kendall, A. Stuart, *Mnogomirnyj statističeskij analiz i wriemiennyje riady*, Moskwa 1976, s. 474; S. M. Jugenburg, *Indieksny metod w Sowietckoj Statistike*, Moskwa 1958, ss. 76-78; *Handelsstatistik*, Autorenkollektiv unter Leitung W. Klitsch, Berlin 1975, s. 57.

¹¹ M. Krzysztofiał, *Statystyka dla wyższych zawodowych studiów ekonomicznych*. Warszawa 1976, ss. 42 - 43.

¹² Górna granica horyzontu badań została wyznaczona reorganizacją handlu -detalicznego, która miała miejsce w styczniu 1976 roku, a która spowodowała likwidację badanego przedsiębiorstwa.

¹³ S. Borowski, *Kryteria oceny źródeł statystycznych*, Studia Źródłoznawcze, t. X, Warszawa—Poznań, s. 94; S. Wierzchosławski, *Statystyczne porównanie*, s. 199.

dzić materiał źródłowy do względnej porównywalności. W związku z zastosowaniem różnych metod, otrzymano szereg wariantów danych porównywalnych materialnie. I tak wariant I uzyskano przyjmując za kryterium eliminacji zakłóceń czynnik bazy materialno-technicznej jakim jest liczba punktów sprzedaży. Punkt sprzedaży jest podstawowym miejscem powstawania efektów i kosztów, stąd tę wielkość przyjęto za klucz rozliczeniowy kosztów i rozmiarów działalności. Wariant II zbudowano, dokonując eliminacji zakłóceń na podstawie innego czynnika bazy materialno-technicznej jakim jest powierzchnia sprzedażowa. Posiadając te same cechy co poprzedni czynnik, powierzchnia sprzedażowa jest miernikiem wielkości punktu sprzedaży i dlatego wydaje się dokładniejszym kluczem rozliczeniowym kosztów i rozmiarów działalności. III wariant uzyskano, przyjmując za kryterium eliminacji zakłóceń czynnik ludzki, a mianowicie liczbę pracowników operatywnych. Jest to uzasadnione tym, że handel będąc działalnością usługową, nie może istnieć bez czynnika ludzkiego. Odnosi się to szczególnie do tego typu przedsiębiorstw co przedsiębiorstwo badane, stąd takżą na podstawie wielkości dokonano rozliczenia kosztów i rozmiarów działalności. Doprowadzenie materiału źródłowego do porównywalności formalnej wymagało eliminacji zakłóceń jedności pojęć, doprowadzenia do jednolitej klasyfikacji i jednolitego wartościowania zjawisk¹⁴. Nałożenie porównywalności formalnej na materialną spowodowało w odniesieniu do kosztów powstania dalszych wariantów danych porównywalnych: IV, V, VI, które powstały z trzech kolejnych wariantów porównywalnych materialnie.

Przedmiot rozważań stanowiąc będą wielkości o wysokim stopniu agregacji w postaci wartości sprzedaży detalicznej, globalnych rozmiarów kosztów, przeciętnego zatrudnienia, globalnej liczby punktów sprzedaży i odpowiadającej im powierzchni sprzedażowej i ogólnej, określone przez szeregi momentów i okresów. W związku z powyższym odpowiadające tym wielkościom indeksy dynamiki, będą złożonymi indeksami o postaci agregatowej w odniesieniu do wartości sprzedaży i globalnych rozmiarów kosztów oraz indeksami złożonymi, które mogą być potraktowane jako indeksy proste w odniesieniu do wielkości wyrażonych w miernikach naturalnych¹⁵.

Zgodnie z wymogami porównywalności statystycznej dokonano przekształcenia indeksów wartości sprzedaży detalicznej na indeksy fizycz-

¹⁴ Problem porównywalności od strony zasad i procedur transpozycji nieporównywalnego zbioru zmiennych w zbiór porównywalny zastosowanych w niniejszym badaniu został szeroko przedstawiony w pracy H. Poetschke, *Identyfikacja czynników determinujących koszty przedsiębiorstwa handlu detalicznego*, Poznań 1982 (Archiwum Instytutu Cybernetyki Ekonomicznej AE w Poznaniu).

¹⁵ B. Szulc, *Podstawowy problem teorii indeksów*, Przegląd Statystyczny nr 2 1965.

nych rozmiarów według formuły Lasperes'a, przyjmując za podstawę ceny z różnych okresów¹⁶. W związku z trudnością rekonstrukcji pełnych informacji odnośnie do cen „usług” wchodzących w skład nakładów handlowych, niemożliwe okazało się uzyskanie porównywalnego (oczyszczonego) indeksu kosztów globalnych.

W celu uzyskania możliwie wszechstronnego poglądu na zmienność badanych procesów ekonomicznych w rozpatrywanym czasie, posłużono się dla porównań długookresowych indeksami o podstawie stałej oraz dla porównań krótkookresowych indeksami o podstawie zmiennej.

Zastosowanie indeksów jednopodstawowych przez porównanie badanej wielkości z wielkością z okresu podstawowego pozwala poznać istotę zachodzących przemian w ciągu całego badanego okresu¹⁷. Wykorzystanie indeksów jednopodstawowych rodzi problem obciążeń wiążących się z analizą w długich okresach czasu. Obciążenia te wynikają z deformacji struktur badanych procesów. Stąd też korzystając z tych narzędzi poznawczych przyjęto założenie, że struktury badanych procesów nie podlegały zmianom w czasie. Przyjęcie takiego założenia z formalnego punktu widzenia jest poprawne, jednak z punktu widzenia ekonomicznego nasuwać może zastrzeżenia, ponieważ założenie takie odbiegać będzie od badanej rzeczywistości. Stąd też uznano za celowe przyjęcie różnych podstaw odniesienia. Każda bowiem podstawa przesądza o poznawczej treści danej postaci indeksu dynamiki, a jej wybór powinien być uwarunkowany przesłankami ekonomicznymi. Niewłaściwa podstawa może spowodować zniekształcenie obrazu dynamiki bez fałszowania liczb¹⁸.

Przyjęto dwie podstawy odniesienia, które dla tak długiego czasu mają swoje ujemne strony. Pierwszą z podstaw był rok 1953, jako pierwszy rok działalności badanego przedsiębiorstwa. Za kolejną podstawę przyjęto rok 1971. Przyjęcie roku 1953 jako podstawy budowy indeksów budzi poważne zastrzeżenia. Jest to rok, w którym nastąpił przełomowy moment w kształtowaniu się stosunków rynkowych w Polsce. W roku tym miała miejsce generalna regulacja cen i płac¹⁹. Z drugiej strony

¹⁶ O przyjęciu różnych cen porównywalnych zdecydowały względy wielowariantowego ujęcia przedmiotu badania także w warunkach porównywalności formalnej.

¹⁷ K. Zajac, *Zarys metod statystycznych*, Warszawa 1974, s. 338.

¹⁸ S. Szulc w cytowanej pracy pisze, że obranie za podstawę okresu, gdy zjawisko znajdowało się na wyjątkowo niskim lub wysokim poziomie, spowoduje błędne wrażenie bardzo silnego wzrostu lub wyolbrzymionego spadku poziomu zjawiska, B. Szulc, *Podstawowy problem*, s. 305.

¹⁹ Zmiany te wprowadziła Uchwała Rady Ministrów z dnia 3 I 1953 w sprawie systemu zaopatrzenia bonowego, regulacji cen, ogólnej podwyżki płac, zniesienia ograniczeń w handlu nadwyżkami produktów rolnych. Uchwała ta uwzględniała nowy układ stosunków gospodarczo-społecznych, będących wynikiem szybkiej industrializacji. Uwzględniała ona również w większym niż dotychczas stopniu wymogi prawa wartości. W wyniku regulacji cen poziom detalicznych cen

rok 1953, będący rokiem powstania badanego przedsiębiorstwa, stanowi okres wstępnej jego działalności, która nie obejmowała jednak formalnie całego roku. Należy więc przypuszczać, że dane dotyczące 1953 roku są zdeformowane, w związku z czym oszacowane na podstawie tych wielkości indeksy obrazowałyby bardzo silny wzrost, który nie będzie wzrostem rzeczywistym. Argumenty te zdecydowały o zastąpieniu roku 1953, rokiem 1954, który uznano za pierwszy okres właściwej działalności badanego przedsiębiorstwa. Ponadto 1954 rok można uznać za okres stabilizacji sytuacji rynkowej powstałej w wyniku zmian wprowadzonych w roku 1953. Stabilizacji tej służyła dalsza regulacja cen i płac mająca miejsce w 1954 r., w celu zmniejszenia dysproporcji między wzrostem cen i płac²⁰. Kolejną podstawą odniesienia jest rok 1971, stanowiący wyjściowy rok nowej polityki gospodarczej, która spowodowała wprowadzenie we wszystkich przedsiębiorstwach, w tym handlowych, w 1973 r. nowego systemu ekonomiczno-finansowego, powodującego zasadnicze zmiany w zakresie kosztów przedsiębiorstwa handlowego. W związku z powyższym rok 1972 był okresem intensywnych przygotowań do wprowadzenia nowego systemu ekonomiczno-finansowego i z tych względów nie nadaje się na podstawę dla konstrukcji indeksów jednopodstawowych. Z drugiej strony rok 1971 jest powszechnie używaną podstawą odniesienia w opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego dla charakterystyki rozwoju gospodarki narodowej w latach siedemdziesiątych. Stąd przyjęcie takiej podstawy daje możliwość porównań ze wskaźnikami rozwoju gospodarki narodowej, prezentowanymi przez GUS.

Innym aspektem wielowariantowego podejścia do przedstawienia dynamiki za pomocą indeksów, jest zastosowanie indeksów łańcuchowych. Indeksy łańcuchowe są szczególnie przydatne dla analizy krótkookresowej. Pozwalają wykryć okresy o szczególnie dużym lub szczególnie małym przyroście rozmiarów badanego zjawiska²¹. Indeksy łańcuchowe są też podstawą obliczenia średniego tempa zmian na podstawie formuły średniej geometrycznej²². Średnie tempo zmian, będąc wskaźnikiem syn-

państwowych ogółem wzrósł o 36,4%, w tym artykułów przemysłowych o 23,7% — por. *Ekonomika handlu*, red. K. Boczar, Warszawa—Łódź 1957, cz. II, ss. 293 - 294.

²⁰ Por. *Ekonomika handlu*, s. 294, gdzie autorzy podają, że wskaźnik cen towarów i usług nabywanych przez ludność wynosił w roku 1953 (przyjmując rok 1949 = 100) 192,4%, zaś wskaźnik przeciętnej płacy nominalnej netto wynosił 203,7% w 1953 r. W 1954 r. wskaźnik cen spadł do poziomu 180,5%, a wskaźnik płac wzrósł do 216,2%.

²¹ K. Zając, *Zarys metod*, s. 338; B. Szulc, *Statystyka teoretyczna*, Warszawa—Łódź 1964, cz. II, s. 256.

²² Por. m. in. H. Kassyk-Rokicka, *Mierniki statystyczne*, Warszawa 1971 s. 120; G. Klidiszew, A. Frenkel, *Analiza szeregów czasowych i prognozowanie*, Warszawa 1976, ss. 19 - 20, gdzie przedstawiona jest także krytyka klasycznego wskaźnika średniego tempa zmian opartego na średniej geometrycznej.

tetycznym, nadaje się szczególnie do porównań dynamiki różnych procesów w tym samym okresie czy też zmienności tego samego procesu w różnych okresach. W związku z powyższym w dalszych naszych rozważaniach zostaną przedstawione indeksy jednopodstawowe oraz średnie tempo zmian, obliczone na podstawie indeksów łańcuchowych dla bardziej wszechstronnego zobrazowania zmienności kosztów i rozmiarów działalności.

II. ZMIENNOŚĆ KOSZTÓW GLOBALNYCH BADANEGO PRZEDSIĘBIORSTWA

Oceniając dynamikę kosztów na podstawie załączonych materiałów analitycznych czyli tabel zawierających indeksy jednopodstawowe można wyciągnąć pewne wnioski co do rozwoju kosztów w badanym okresie.

Indeksy o podstawie stałej dla wartości nominalnych w dwóch różnych wariantach podstaw wykazują niewielki spadek kosztów w 1961 r.,

Tabela 1

Dynamika kosztów globalnych działalności handlowej badanego przedsiębiorstwa w latach 1953 - 1975

Lata	Indeksy dynamiki kosztów $I_{k_{1954}}=100$						
	wartości nominalne	warunki porównywalności materialnej			warunki porównywalności materialnej i formalnej		
		wariant I	wariant II	wariant III	wariant IV	wariant V	wariant VI
1953	25,8	71,0	71,0	65,7	71,0	71,0	65,7
1954	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1955	111,2	111,2	111,2	111,2	109,9	111,2	110,2
1956	142,4	135,6	135,6	134,5	135,2	135,3	134,1
1957	173,7	194,6	194,7	186,4	194,2	194,3	186,0
1958	220,1	302,6	302,7	279,8	301,9	302,0	279,2
1959	340,2	491,2	491,2	455,6	490,5	490,5	454,9
1960	399,7	684,9	685,0	629,2	684,9	685,0	629,2
1961	360,3	790,6	772,1	722,6	790,6	772,1	722,6
1962	247,7	681,1	681,3	629,8	681,1	681,3	629,8
1963	253,2	696,2	696,4	643,8	696,2	696,4	643,8
1964	259,8	714,4	714,6	660,6	714,4	714,6	660,6
1965	295,5	812,5	812,7	751,3	812,5	812,7	751,3
1966	335,7	923,2	923,5	853,7	923,2	923,5	853,7
1967	390,8	1074,8	1075,1	993,8	1074,8	1075,0	993,8
1968	394,4	1084,7	1085,0	1003,0	1084,7	1085,0	1003,0
1969	411,4	1131,4	1131,7	1046,2	1131,4	1131,7	1046,2
1970	440,3	1210,7	1211,2	1119,5	1210,7	1211,0	1119,5
1971	488,2	1342,7	1343,1	1241,5	1342,7	1343,1	1241,5
1972	691,0	1900,3	1900,8	1757,1	1900,3	1900,3	1757,1
1973	1227,1	2752,3	3012,7	2603,5	2475,0	2664,2	2302,1
1974	1772,0	3456,5	3945,2	3244,8	3031,4	3389,7	2850,5
1975	2385,9	4826,6	5313,1	4442,7	4185,6	4566,0	3944,0

Tabela 2

Dynamika kosztów globalnych działalności handlowej badanego przedsiębiorstwa w latach 1953 - 1975

Lata	Indeksy dynamiki kosztów $I_{k_{1971}}=100$						
	wartości nominalne	warunki porównywalności materialnej			warunki porównywalności materialnej i formalnej		
		wariant I	wariant II	wariant III	wariant IV	wariant V	wariant VI
1953	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
1954	20,5	7,4	7,4	8,1	7,4	7,4	8,1
1955	22,8	8,3	8,3	8,9	8,3	8,3	8,9
1956	29,2	10,1	10,1	10,8	10,1	10,1	10,8
1957	35,6	14,5	14,5	15,0	14,5	14,5	15,0
1958	45,1	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5
1959	69,7	36,6	36,6	36,7	36,5	36,5	36,6
1960	81,9	51,0	51,0	51,7	50,1	50,1	50,7
1961	73,8	58,9	57,5	58,2	58,9	57,5	58,2
1962	50,7	50,7	50,7	50,7	50,7	50,7	50,7
1963	51,8	51,8	51,8	51,8	51,8	51,8	51,8
1964	53,2	53,2	53,2	53,2	53,2	53,2	53,2
1965	60,5	60,5	60,5	60,5	60,5	60,5	60,5
1966	68,8	68,8	68,8	68,8	68,8	68,8	68,8
1967	80,0	80,0	80,0	80,0	80,0	80,0	80,0
1968	80,8	80,8	80,8	80,8	80,8	80,8	80,8
1969	84,3	84,3	84,3	84,3	84,3	84,3	84,3
1970	90,2	90,2	90,2	90,2	90,2	90,2	90,2
1971	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1972	141,5	141,5	141,5	141,5	141,5	141,5	141,5
1973	251,3	205,0	224,3	209,7	184,3	198,4	185,4
1974	362,9	257,4	293,7	261,3	224,4	252,4	229,6
1975	488,7	359,5	395,6	357,8	311,7	340,0	317,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów archiwalnych przedsiębiorstwa „Jubiler” w Poznaniu.

natomiast znaczny spadek w 1962 r., po którym następuje wzrost, ale dopiero w 1969 r. zostaje przekroczony stan z 1960 r. Sytuacja ta jest skutkiem pierwszej reorganizacji przedsiębiorstwa, która miała miejsce w połowie roku 1961. Następnie można zaobserwować skokowy wzrost kosztów w 1974 r., co jest skutkiem drugiej reorganizacji przedsiębiorstwa. Indeksy jednopodstawowe dla wartości jednorodnych materialnie w wariantach I, II i III nie wykazują większych różnic do roku 1972. Różnica występuje w latach 1973-1975. Wariant II cechuje się wyższymi wartościami indeksów niż I i III. Jest to spowodowane przyjęciem różnych kluczy przeliczeniowych dla określenia porównywalnego zbioru kosztów globalnych. We wszystkich rozpatrywanych wariantach porównawczych występuje spadek w latach 1962-1964. W 1965 r. następuje przekroczenie stanu z 1961 r. i stały wzrost, jednak o różnym charakterze, a mianowicie dla lat 1965-1970 wolny, natomiast w latach 1971-1975 znacznie gwałtowniejszy, co można wytłumaczyć wprowadzeniem

od 1971 r. nowej polityki ekonomicznej w całej gospodarce²³. Rozpatrując indeksy jednopodstawowe dla wartości jednorodnych materialnie i formalnie w wariantach IV, V, VI, można odnieść do ich kształtowania się te osame uwagi, co do indeksów w wariantach I, II, III. Wyraźnie różni się wariant V, szczególnie od 1973 r., co jest zrozumiałe, gdyż powstał on z II wariantu jednorodnego materialnie. Generalnie można stwierdzić, że nałożenie porównywalności formalnej na materialną nie zmienia istotnie wartości indeksów, powodując jedynie osłabienie wzrostu w latach 1973 - 1975, natomiast zmiany w wartości indeksów w latach 1956 - 1959 są całkowicie nieistotne.

Innym miernikiem dynamiki, o czym już wspomniano, jest średnie tempo zmian, które bardziej syntetycznie obrazuje rozwój kosztów globalnych. Średnie tempo zmian kosztów określono dla różnych okresów, a mianowicie: 1953 - 1975, 1954 - 1975, 1954 - 1970, 1953 - 1960, 1954 - 1960, 1962-1972, 1973-1975, 1956-1960, 1961-1965, 1966-1970, 1971-1975. O takim podziale zdecydowały następujące względy:

Tabela 3

Średnioroczne tempo zmian kosztów globalnych działalności handlowej badanego przedsiębiorstwa w wybranych okresach

Okresy	Wartości nominalne	Warunki porównywalności materialnej			Warunki porównywalności materialnej i formalnej		
		wariant I	wariant II	wariant III	wariant IV	wariant V	wariant VI
1953 - 1973	22,8	21,3	21,7	21,3	20,4	20,8	20,5
1954 - 1975	16,3	20,3	20,8	19,8	19,5	19,5	19,1
1954 - 1970	9,1	15,8	15,8	15,3	15,8	15,8	15,3
1953 - 1960	40,8	40,8	40,8	40,8	40,8	40,8	40,8
1954 - 1960	21,9	21,9	21,9	21,9	21,9	21,9	21,9
1962 - 1972	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8
1973 - 1975	24,8	20,6	20,8	19,5	19,1	19,7	18,3
1956 - 1960	22,9	38,3	38,2	36,1	38,3	38,3	37,8
1961 - 1965	-3,9	0,6	1,0	0,8	0,6	1,0	0,8
1966 - 1970	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6
1971 - 1975	48,7	37,7	40,8	39,6	32,6	35,5	34,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów archiwalnych przedsiębiorstwa „Jubiler” w Poznaniu.

— chodziło o określenie średniego tempa zmian kosztów w całym badanym okresie oraz w okresie po eliminacji roku 1953, jako niepełnego, a następnie w dwóch okresach w miarę jednorodnych: 1954 - 1970 i 1971 - 1975;

²³ W latach 1971-1975 handel koncentrował wysiłki na utrzymaniu i pogłębieniu równowagi rynkowej. Sprzyjały temu nowe, oparte na ekonomicznych podstawach, zasady współpracy handlu z przemysłem. Dynamiczny wzrost dochodów ludności wymagał zwiększenia dostaw na rynek, rozszerzenia asortymentu oraz poprawy jakości usług handlowych, Encyklopedia Powszechna, Warszawa 1975, t. III, s. 596.

— starano się określić średnie tempo zmian w okresach jednorodnych z punktu widzenia działalności przedsiębiorstwa, a więc w okresach, w których nie występowały zmiany organizacyjne: 1954 -1960, 1962 - - 1972, 1973-1975;²⁴

— postanowiono również określić tempo wzrostu w okresach pięcioletnich, odpowiadających okresom pięcioletnich planów narodowo-gospodarczych, tzn. 1956 - 1960, 1961 - 1965, 1966 - 1970, 1971 - 1975.

Analizując średnie tempo zmian kosztów zamieszczone w załączonej tabeli można stwierdzić, że wielkości te kształtują się na nieco wyższym poziomie w II i V wariancie niż w pozostałych wariantach, czego przyczyny powstały już wyjaśnione. Następnie zamieszczone wskaźniki wykazują znaczne rozbieżności między ich wartościami ustalonymi dla wartości nominalnych i porównywalnych. W odniesieniu do rozbieżności między wartościami wskaźników w wariantach porównywalnych, poza stwierdzonymi powyżej, istotniejsze rozbieżności nie występują. Porównując średnie tempo wzrostu w różnych okresach, obserwuje się w większości okresów jego wzrost, aczkolwiek o różnym stopniu nasilenia. Jedynym okresem, w którym występuje spadek jest okres 1961 - 1965, który odzwierciedla skutki reorganizacji przedsiębiorstwa. Spadek ten dotyczy tylko wartości nominalnych, gdyż koszty w warunkach porównywalnych wykazują słaby wzrost.

Oceniając dynamikę kosztów należy zwrócić uwagę na możliwość wystąpienia pewnych deformacji tej dynamiki. Problem deformacji rozwoju kosztów wynika stąd, że nie dysponujemy porównywalnym indeksem kosztów tzn. indeksem fizycznych rozmiarów nakładów. Podjęte wysiłki w kierunku jego konstrukcji z braku pełnych informacji w zakresie poszczególnych nakładów nie przyniosły spodziewanych efektów. W związku z tym silniejszy wzrost kosztów w pewnych latach, czy szybsze tempo wzrostu w pewnych okresach może być wynikiem wzrostu cen „usług” wchodzących w skład nakładów, a nie wzrostu fizycznych rozmiarów nakładów. Szczególne zastrzeżenia budzą lata siedemdziesiąte, zwłaszcza od roku 1973, co jest niewątpliwie spowodowane wprowadzeniem nowego systemu ekonomiczno-finansowego mającego zasadniczy wpływ na wzrost kosztów przedsiębiorstwa handlowego²⁵.

²⁴ Rok 1961 eliminujemy, jako rok w którym dokonano reorganizacji w związku z czym nie można przyjąć ani wielkości nominalnych, ani dokładnie ich rozliczyć.

²⁵ Nowy system ekonomiczno-finansowy wprowadziła Ustawa nr 329 z 1972 r. Rady Ministrów z 22 XII 1972 w sprawie kompleksowych zasad ekonomiczno-finansowych w niektórych jednostkach i organizacjach (nie publikowana). Zmienił on nie tylko zakres kosztów o pozycje, które dotąd nie występowały w kosztach, ale także zmienił większość wskaźników finansowych, co miało skłonić przedsiębiorstwo do lepszej gospodarki zasobami, a co w efekcie spowodowało znaczny wzrost kosztów.

Przedstawiona za pomocą indeksów oraz średniego tempa zmian dynamika kosztów nasuwa następujące spostrzeżenia:

- 1) Koszty charakteryzują się w miarę równomiernym rozwojem w latach 1954 - 1970 z pominięciem lat 1962 - 1964, obejmujących skutki reorganizacji. W latach 1971 -1975 następuje gwałtowniejszy wzrost z wyraźnym nasileniem od roku 1973, czego przyczyn należy upatrywać w nowej polityce ekonomicznej.
- 2) Można wyróżnić trzy charakterystyczne okresy rozwoju kosztów, a mianowicie: 1956-1960, 1965-1970 i 1971-1975. Pierwszy okres charakteryzujący się silnym rozwojem, związany jest ze zmianą modelu zarządzania gospodarką narodową, a więc i stosunków rynkowych, co wiązało się z koniecznością doinwestowania handlu, gdyż w poprzednim planie sześcioletnim 1950 - 1955 był on prawie zupełnie pominięty. Drugi okres to okres stabilizacji zwłaszcza z punktu widzenia przedsiębiorstwa, ale także okres osłabienia wzrostu gospodarczego kraju, co doprowadziło do załamania gospodarki w roku 1970. Istotę trzeciego okresu wyjaśniono w punkcie pierwszym.

III. KOSZTY GLOBALNE NA TLE ZMIENNOŚCI ROZMIARÓW DZIAŁALNOŚCI BADANEGO PRZEDSIĘBIORSTWA

Przechodząc do omówienia dynamiki rozmiarów działalności określonych przez wielkość sprzedaży, czynniki bazy materialno-technicznej i zatrudnienie na podstawie materiałów analitycznych w postaci tabel zawierających indeksy jednopodstawowe, można zauważyć dość dużą zbieżność z dynamiką kosztów globalnych.

Indeksy jednopodstawowe dla danych nominalnych odnośnie do wielkości sprzedaży wskazują na wzrost wielkości sprzedaży do 1961 r. Następnie występuje bezwzględny i względny spadek wielkości sprzedaży w latach 1962 -1970. Dopiero w 1971 r. zostaje przekroczony stan z 1961 r. Następuje dalej gwałtowny wzrost wielkości sprzedaży do roku 1975, co jest spowodowane zmianą sytuacji rynkowej. Indeksy jednopodstawowe dla elementów bazy materialno-technicznej (punkty sprzedaży, powierzchnia sprzedażowa i ogólna) świadczą o wzroście do 1961 r. Następnie w latach 1961 -1969 występuje bezwzględny i względny spadek tych wielkości do roku 1970, w którym ma miejsce przekroczenie stanu z roku 1960 i wzrost do roku 1975 z wyraźnym skokiem w 1973 r.²⁶ W odniesieniu do powierzchni sprzedażowej i ogółem skok ten jest mniej wyraźny. Podobne uwagi nasuwają się w stosunku do indeksów dla liczby pracowników operatywnych i ogółem. Można stwierdzić wzrost tych wielkości do roku 1960, następnie bezwzględny i względny spadek

²⁶ W 1973 r. nastąpiło zwiększenie punktów sprzedaży o 23, stąd też skok w liczbie punktów sprzedaży jest bardzo wyraźny.

Dynamika wybranych symptomów działalności handlowej badanego przedsiębiorstwa w latach 1954 - 1975

Lata	Indeksy dynamiki dla wartości nominalnych											
	$I_{Q1954} = 100$					$I_{Q1971} = 100$						
	wartość sprzedaży	liczba punktów sprzedaży	powierz- chnia sprzedażowa	powierz- chnia ogółem	pracow- nicy ope- niacy ratywni	pracowni- cy ogółem	wartość sprzedaży	liczba punktów sprzedaży	powierz- chnia sprzedażowa	powierz- chnia ogółem	pracow- nicy ope- niacy ratywni	pracow- nicy ogółem
1953	9,5	31,8	33,1	32,1	31,9	35,9	2,5	13,7	16,2	14,2	14,1	18,1
1954	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	26,4	43,1	48,8	44,1	44,2	47,6
1955	144,7	100,0	100,0	100,0	101,1	101,1	38,1	43,1	48,8	44,1	44,2	48,1
1956	174,8	118,2	113,1	118,7	117,4	118,0	46,1	51,0	55,2	52,3	51,9	56,1
1957	250,3	122,7	110,6	114,6	121,7	122,5	66,0	52,9	54,0	50,6	53,8	58,3
1958	264,0	145,5	129,5	137,4	144,9	148,3	69,6	62,7	63,3	60,6	64,1	70,6
1959	284,7	181,8	150,7	163,0	189,8	189,9	75,1	78,4	73,6	71,9	84,0	90,4
1960	319,4	195,4	173,6	186,9	234,8	227,0	84,2	84,3	84,8	82,9	103,8	108,0
1961	351,0	127,3	113,9	120,3	186,9	185,4	92,5	54,9	55,6	53,1	82,7	88,2
1962	186,3	127,3	113,9	120,3	131,9	138,2	49,1	54,9	55,6	53,1	58,3	65,8
1963	183,5	145,4	122,8	129,9	131,9	139,3	48,4	62,7	60,0	57,3	58,3	66,3
1964	188,3	154,5	126,6	136,2	137,7	142,7	49,6	66,7	61,9	60,1	60,9	67,9
1965	218,4	159,1	129,7	140,1	137,7	147,2	57,6	68,6	63,3	61,8	60,9	70,0
1966	247,7	159,1	129,7	140,1	137,7	147,2	65,3	68,6	63,3	61,8	60,9	70,0
1967	279,5	172,7	143,2	149,9	159,4	171,9	73,7	74,5	69,9	66,2	70,5	81,8
1968	296,9	186,4	146,1	159,2	166,7	178,6	78,3	80,4	71,4	70,2	73,7	85,0
1969	321,0	190,0	147,0	163,6	173,9	184,3	84,6	82,3	71,8	72,2	76,9	87,7
1970	349,4	209,1	168,1	186,9	205,8	194,4	92,1	90,2	82,1	82,5	91,0	92,6
1971	379,2	231,8	204,7	226,6	226,1	210,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1972	518,9	236,4	209,8	231,1	268,1	242,7	136,8	102,0	102,5	118,6	118,6	115,5
1973	621,0	340,9	277,2	301,3	384,0	346,1	163,7	147,0	135,4	132,9	169,9	164,7
1974	852,3	363,6	312,1	432,7	536,2	474,1	224,7	156,9	152,5	151,2	237,2	225,7
1975	1174,0	395,4	342,3	379,2	623,2	559,5	309,6	170,6	167,2	167,3	273,6	266,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów archiwalnych przedsiębiorstwa „Jubiler” w Poznaniu.

Dynamika wybranych symptomów działalności handlowej badanego przedsiębiorstwa w latach 1953 - 1975

Lata	Indeksy dynamiki dla wartości porównywalnych — II wariant porównywalności materiałnej											
	$I_{01953} = 100$					$I_{01971} = 100$						
	wartość sprzedaży	liczba punktów sprzedaży	powierzchnia sprzedażowa	powierzchnia ogółem	pracownicy operacyjni	wartość sprzedaży	liczba punktów sprzedaży	powierzchnia sprzedażowa	powierzchnia ogółem	pracownicy operacyjni	pracownicy ogółem	
1953	26,0	87,5	91,1	88,3	88,0	97,0	2,5	13,7	16,2	14,2	14,1	17,1
1954	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	9,6	15,7	17,8	16,0	16,0	17,6
1955	144,7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	13,9	15,7	17,8	16,0	16,0	17,6
1956	166,6	112,5	107,7	113,0	112,0	112,1	15,9	17,6	19,1	18,1	17,9	19,8
1957	280,3	137,5	124,0	128,4	136,0	136,4	26,9	21,6	22,0	20,6	21,8	24,1
1958	363,2	200,0	178,1	189,0	200,0	206,1	34,8	31,4	31,6	30,3	32,0	36,4
1959	411,0	262,5	217,5	235,5	276,0	269,7	39,4	41,2	38,6	37,8	44,2	47,6
1960	490,3	300,0	266,5	287,0	360,0	342,4	47,0	47,3	48,3	46,0	57,7	60,4
1961	527,5	350,0	313,2	331,0	368,0	372,7	50,5	54,9	55,6	53,1	59,0	65,8
1962	512,4	350,0	313,2	331,0	368,0	372,7	49,1	54,9	55,6	53,1	59,0	65,8
1963	504,8	400,0	337,8	357,2	364,0	375,7	48,4	62,7	60,0	57,3	58,3	66,3
1964	518,0	425,0	348,3	374,7	380,0	384,8	49,6	66,7	61,8	60,1	60,9	67,9
1965	600,7	437,5	356,9	385,3	380,0	397,0	57,6	68,6	63,4	61,8	60,9	70,0
1966	681,5	437,5	356,9	385,3	448,0	460,6	65,3	74,5	69,9	66,2	71,8	81,3
1967	786,9	475,0	393,8	412,4	440,0	463,6	73,7	80,4	71,4	70,2	73,7	85,0
1968	816,7	512,5	401,8	437,9	460,0	481,8	84,6	82,3	71,8	72,2	76,9	88,7
1969	883,0	525,0	404,3	450,1	480,0	497,0	84,6	82,3	71,8	72,2	76,9	88,7
1970	961,1	575,0	462,5	514,3	568,0	524,2	92,1	90,2	82,1	82,5	91,0	92,5
1971	1043,2	637,5	563,1	623,4	624,0	566,7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1972	1427,4	650,0	577,2	635,7	740,0	654,5	136,8	102,5	102,0	102,0	118,6	115,6
1973	1586,2	650,0	577,2	635,7	756,0	681,8	152,0	102,5	102,0	102,0	121,1	120,3
1974	2087,4	712,5	673,2	749,6	1088,0	957,6	200,1	111,8	119,6	120,2	174,3	169,0
1975	2671,5	800,0	756,3	850,2	1320,0	1157,6	256,1	125,5	134,3	136,4	211,5	204,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów archiwalnych przedsiębiorstwa „Jubiler” w Poznaniu.

w latach 1961 - 1971, w 1972 roku następuje przekroczenie stanu z 1960 roku i gwałtowny wzrost do 1975 r.

Oceniając indeksy jednopodstawowe dla danych rzeczywistych w odniesieniu do elementów bazy materialno-technicznej (punktów sprzedaży, powierzchni sprzedażowej i ogółem), obserwuje się w indeksach o różnych podstawach stały wzrost. Podobnie zachowują się indeksy dla danych porównywalnych materialnie w odniesieniu do zatrudnienia, które w obu wariantach porównywalności wykazują również stały wzrost. Nieco inaczej zachowują się indeksy jednopodstawowe dla wielkości sprzedaży w wariacie porównywalnym materialnie. Wzrost wielkości sprzedaży widoczny jest do roku 1961, następnie ma miejsce spadek w latach 1962 - 1964, w 1965 r. przekroczenie stanu z roku 1961 i wzrost do 1975 r. z wyraźnymi skokami w 1974 r. i 1975 r., co mogło być spowodowane znaczną podwyżką cen złota²⁷. Wniosek ten znajduje potwierdzenie w zachowaniu się indeksów jednopodstawowych dla wielkości sprzedaży w trzech wariantach porównywalnych formalnie. Nałożenie porównywalności formalnej na materialną w każdym wariacie²⁸ spowodowało wzrost Wielkości sprzedaży do roku 1962, spadek tylko w 1963 r., następnie wzrost od 1964 do 1975 r. z wyraźnym skokiem w 1972 r., co świadczyłoby o rzeczywistym wzroście fizycznych rozmiarów wielkości sprzedaży.

Analiza średniego tempa wzrostu rozmiarów działalności (Wielkości sprzedaży, liczby punktów sprzedaży, powierzchni sprzedażowej i ogółem, zatrudnienia) zamieszczonego w tabeli nasuwa podobne uwagi co analiza wskaźników tempa wzrostu kosztów. We wszystkich okresach ma miejsce wzrost, z wyjątkiem okresu 1961 - 1965, ale tylko w wielkościach nominalnych dla wartości sprzedaży, liczby pracowników operatywnych i ogółem. W warunkach porównawczych wszystkie badane wielkości wykazują wzrost.

Porównanie średniego tempa wzrostu kosztów ze średnim tempem wzrostu rozmiarów działalności nasuwa następujące spostrzeżenia:

1) Koszty generalnie odznaczają się wyższym tempem wzrostu niż rozmiary działalności. Dla większości okresów kolejność badanych wielkości według wskaźników tempa wzrostu jest następująca: koszty globalne, wielkość sprzedaży, zatrudnienie, liczba punktów sprzedaży, powierzchnia. Sytuacja taka może być spowodowana tym, że koszty mają w porównaniu z pozostałymi wielkościami bardzo niską bazę wyjściową, stąd ten wzrost jest tak znaczny. Tak szybki wzrost kosztów nie musi

²⁷ Ceny wyrobów ze złota, będących w latach siedemdziesiątych podstawowym asortymentem badanego przedsiębiorstwa, zaczęły wyraźnie wzrastać od 1973 r. — informacje te pochodzą z wewnętrznych cenników badanego przedsiębiorstwa.

²⁸ Wybór cen stałych nie wywiera istotniejszego wpływu na kształtowanie się wielkości indeksów w poszczególnych wariantach.

Tabela 6

Dynamika wielkości sprzedaży detalicznej w badanym przedsiębiorstwie w latach 1953 - 1975

Lata	Indeksy dynamiki dla wartości porównywalnych - II wariant porównywalności materialnej					
	$I_{Q1954} = 100$			$I_{Q1971} = 100$		
	$p_{1953} = \text{const.}$	$p_{1965} = \text{const.}$	$p_{1971} = \text{const.}$	$p_{1953} = \text{const.}$	$p_{1965} = \text{const.}$	$p_{1971} = \text{const.}$
1953	24,9	24,9	24,9	2,8	2,8	2,8
1954	100,0	100,0	100,0	11,2	11,2	11,2
1955	145,0	144,9	144,9	16,3	16,3	16,3
1956	160,7	160,7	160,7	18,0	18,1	18,1
1957	257,6	257,6	257,6	28,9	29,0	29,0
1958	322,6	322,6	322,6	36,2	36,3	36,3
1959	365,1	365,1	365,1	41,0	41,0	41,0
1960	435,5	435,5	435,5	48,9	49,0	49,0
1961	496,7	497,1	497,1	55,8	55,9	55,9
1962	498,5	498,5	498,5	56,0	56,0	56,0
1963	491,1	491,2	491,2	55,2	55,2	55,2
1964	503,4	503,4	503,4	56,6	56,6	56,6
1965	580,3	580,3	580,3	65,2	65,2	65,2
1966	654,4	654,4	654,4	73,5	73,6	73,6
1967	732,5	732,5	732,5	82,3	82,3	82,3
1968	753,3	752,8	752,8	84,6	84,6	84,6
1969	766,8	767,1	767,0	86,1	86,2	86,2
1970	819,9	819,5	819,5	92,1	92,1	92,1
1971	890,0	889,5	889,4	100,0	100,0	100,0
1972	1217,6	1217,0	1217,0	136,8	136,8	136,8
1973	1281,3	1280,8	1280,7	144,0	144,0	144,0
1974	1412,4	1411,7	1411,7	158,7	158,7	158,7
1975	1550,3	1549,5	1549,5	174,2	174,2	174,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów archiwalnych przedsiębiorstwa „Jubiler” w Poznaniu.

wcale oznaczać zapewnienia społecznie uzasadnionego kosztu usługi handlowej, co związane jest z ogólnym niedoinwestowaniem handlu.

2) W niektórych badanych podokresach średnie tempo zmian rozmiarów działalności i kosztów odbiega od tej generalnej tendencji, a mianowicie:

— okres 1962 - 1972, który rozpatrywany w wielkościach nominalnych w odniesieniu do Wielkości sprzedaży, cechuje się wyższym tempem wzrostu w stosunku do rozmiarów kosztów. Porównanie tempa wzrostu wielkości sprzedaży wyrażonej w cenach porównywalnych z tempem wzrostu kosztów wykazuje wyższe tempo wzrostu kosztów;

— okres 1966 - 1970, który rozpatrywany w każdym przypadku cechuje się wyższym tempem wzrostu wielkości sprzedaży niż kosztów. W dodatku koszty charakteryzują się w tym okresie najniższym tempem wzrostu na tle rozmiarów działalności. Sytuacja taka mogła być uwarunkowana recesją gospodarczą (zamrożenie wzrostu zatrudnienia i płac),.

Średnioroczne tempo zmian wybranych symptomów działalności handlowej przedsiębiorstwa w poszczególnych podokresach

Symptomy działalności	1953 - 1975	1954 - 1975	1953 - 1960	1954 - 1960	1954 - 1970	1962 - 1970	1956 - 1960	1961 - 1965	1966 - 1970	1971 - 1975	1973 - 1975
Sprzedaż	24,5	11,8	65,3	21,4	8,1	10,8	16,3	-11,1	9,0	32,6	37,5
Wartości nominalne	23,4	16,9	52,2	30,3	15,2	10,8	31,0	3,3	9,0	26,5	29,8
Wartości porównywalne	20,7	13,9	50,5	27,8	14,0	9,3	28,3	4,0	5,8	14,9	10,0
Wariant I	20,6	13,4	50,5	27,8	14,0	9,3	28,3	3,9	5,8	14,9	10,0
$P_{1953} = \text{const.}$	20,6	13,4	50,5	27,8	14,0	9,3	28,3	3,9	5,8	14,9	10,0
$P_{1965} = \text{const.}$	23,4	16,9	52,1	30,3	15,2	10,8	31,0	3,3	9,0	26,5	29,8
Wariant II	20,7	13,9	50,0	27,8	14,0	9,3	28,3	4,0	5,8	14,9	10,0
$P_{1953} = \text{const.}$	20,7	13,9	50,5	27,8	14,0	9,3	28,3	3,9	5,8	14,9	10,0
$P_{1965} = \text{const.}$	20,6	13,9	50,5	27,8	14,0	9,3	28,3	3,9	5,8	14,9	10,0
Wariant III	23,4	17,0	51,9	30,4	15,5	10,8	28,5	3,3	9,0	26,5	29,8
$P_{1953} = \text{const.}$	20,7	14,0	50,4	27,9	10,6	9,3	25,9	4,0	5,8	14,9	10,0
$P_{1965} = \text{const.}$	20,7	14,0	50,4	27,9	10,6	9,3	25,7	4,0	5,8	14,9	10,0
$P_{1971} = \text{const.}$	20,6	14,0	50,4	27,9	10,6	9,3	25,9	4,0	5,8	14,9	10,0
Punkty sprzedaży											
Wielkości nominalne	12,1	6,7	29,6	11,8	4,7	6,4	13,4	5,7	7,1	14,3	7,7
Wielkości rzeczywiste	10,6	10,4	32,4	23,1	11,5	6,4	27,8	5,7	7,1	5,8	10,9

która spowodowała załamanie polityczno-gospodarcze pod koniec lat siedemdziesiątych, doprowadzając do wprowadzenia nowej polityki ekonomicznej w 1971 r.;

— okres 1973 - 1975, w którym występują znaczne rozbieżności między wielkościami nominalnymi i porównywalnymi. Sprzedaż w wielkościach nominalnych cechuje się najwyższym tempem wzrostu przed zatrudnieniem i kosztami, natomiast sprzedaż w wielkościach porównywalnych jest na czwartym miejscu po zatrudnieniu, kosztach i powierzchni. Można to wytłumaczyć silnym wzrostem cen, szczególnie złota, oraz znacznym rozszerzeniem drogiego asortymentu na skutek zwiększenia importu, co spowodowało tak silny wzrost sprzedaży w wielkościach nominalnych. Zmiana polityki gospodarczej w stosunku do handlu spowodowała wzrost zatrudnienia w całym handlu, w tym i w badanym przedsiębiorstwie. Stąd porównując tempo wzrostu w wielkościach porównywalnych, zatrudnienie cechuje się w tym okresie najwyższym tempem wzrostu.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Na podstawie załączonych materiałów analitycznych i przedstawionych uwag można poczynić próbę sformułowania ogólniejszych wniosków co do charakteru i przyczyn zmienności kosztów.

- 1) Metoda analizy indeksów w sposób wierny oddaje zmienność kosztów i rozmiarów działalności. Można zauważyć, że rozwój ten nie ma charakteru liniowego, w związku z czym zastosowanie metod analitycznych dla analizy dynamiki badanych zjawisk byłoby utrudnione. Po pierwsze należałoby wybrać właściwą klasę funkcji trendu dla opisu rozwoju tych zjawisk, która odzwierciedlałaby rzeczywisty trend, a nie obejmowałaby wahań losowych, co przy wielomianach wyższych stopni jest bardzo prawdopodobne. Po drugie zastosowanie w takiej sytuacji trendu segmentowego stwarza konieczność ustalenia długości segmentu, o czym decydują przesłanki formalne i jakościowe, które nie zawsze muszą się pokrywać. Stąd uznano metodę indeksową za metodę właściwą dla wstępnego rozpoznania dynamiki badanych procesów, najwierniej odzwierciedlają wszelkie zmiany zachodzące w tych procesach.
- 2) Ogólną tendencją rozwoju kosztów jest tendencja do szybszego ich wzrostu w porównaniu ze wzrostem rozmiarów działalności. W związku z tym istotnym zagadnieniem jest poszukiwanie przyczyn tego wzrostu. Mogło to być spowodowane:
 - ogólnym wzrostem poziomu usług handlowych, który był uwarunkowany wzrostem zapotrzebowania społeczeństwa na dobra wyższego rzędu, wynikającym z ogólnego wzrostu stopy życiowej społeczeństwa;

- koniecznością wzrostu nakładów wynikającą ze zwiększenia rozmiarów działalności, a ponieważ zostało przekroczone optimum wielkości przedsiębiorstwa, wzrost ten musiał być szybszy niż wzrost rozmiarów działalności;
 - istnieniem oddzielnego mechanizmu kształtowania kosztów nie związanego z rozwojem rozmiarów działalności, co oznacza, że obydwa procesy są uwarunkowane odmiennymi zespołami przyczynowymi. Natężenie zmian badanych procesów wiąże się nierozzerwalnie ze zmianami sytuacji rynkowej oraz zmianami polityki gospodarczej państwa w stosunku do handlu. Każdorazowa zmiana sytuacji rynkowej powoduje wyraźną reakcję w badanych procesach, a z drugiej strony polityka gospodarcza, a zwłaszcza obowiązujący system finansowy miał bezpośredni wpływ na rozmiary kosztów, gdyż koszty były w większości limitowane, a limity nie były na ogół uzależnione od wykonanych rozmiarów działalności, zwłaszcza wielkości sprzedaży. W tej sytuacji rozwój kosztów może różnić się od rozwoju rozmiarów działalności. Należy również pamiętać o występowaniu pewnych deformacji w rozwoju kosztów, spowodowanych zmianą cen „usług” nakładów.
- 3) Rozpatrując rozwój kosztów w szerszym aspekcie ekonomicznym, można wyróżnić trzy okresy związane z ogólnym rozwojem gospodarczym kraju.

I okres — lata 1954 -1960. Jest to okres silnego wzrostu kosztów, wynikającego najogólniej ze zmian stosunków rynkowych, które charakteryzowały się stopniowym przechodzeniem do sytuacji rynku nabywcy. Oparcie działania mechanizmu rynkowego na polityce rynku nabywcy prowadzi do podważenia monopolistycznej pozycji przedsiębiorstwa handlowego jako kontrahenta wymiany. Powoduje to przesunięcie punktu widzenia ryzyka związanego z zaspokojeniem efektywnego popytu konsumpcyjnego z centralnego planifikatora na przedsiębiorstwo handlowe. Stwarza to potrzebę udoskonalenia funkcjonowania aparatu handlowego. Okoliczności te wywołują konieczność istotnych zmian w dotychczasowych proporcjach czynników ekonomicznych, a zarazem modyfikacji ustalonego na podłożu administracyjnym poziomu i struktury kosztów jego działalności²⁹. Jest to szczególnie okres intensywnego wzrostu czynników bazy materialno-technicznej.

II okres — lata 1961 - 1970. Generalnie dziesięciolecie to można określić jako okres modernizacji handlu, co jednak nie miało większego wpływu na koszty. Zwiększały się wprawdzie koszty związane z czyn-

²⁹ S. Wierchosławski, *Stan i kierunki badań kosztów obrotu towarowego w Polsce (1945 -1965)*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1967, nr 3, s. 164.

nikami bazy materialno-technicznej, nie spowodowało to jednak zmniejszenia kosztów osobowych i stąd wzrost kosztów globalnych. Wzrost ten nie jest wysoki, gdyż jest to okres stabilizacji z objawami stagnacji gospodarczej, co znajduje odzwierciedlenie w słabym wzroście rozmiarów -działalności, a co wynika z niewielkiego wzrostu nakładów na handel w skali gospodarki narodowej.

III okres — lata 1971 -1975. Jest to okres silnego wzrostu kosztów, związanego z wprowadzeniem w kraju nowej polityki ekonomicznej, czego najwyraźniejszym przejawem był nowy system ekonomiczno-finansowy, wprowadzony w przedsiębiorstwach handlowych w 1973 r. Najogólniej można stwierdzić, że nastąpiło przejście na nową jakość, związaną z intensywniejszym inwestowaniem tak w przemyśle jak i handlu, stąd nastąpił tak silny wzrost kosztów, a także czynników wytwórczych, a generalna regulacja płac spowodowała wzrost popytu na różne dobra, w tym także artykuły luksusowe, przez co nastąpił wprost sprzedaży m. in. w badanym przedsiębiorstwie.

Przedstawiona egemplifikacja badań z zakresu analizy dynamiki kosztów rozpatrywanych w ujęciu sekularnym dostarczyła szeregu refleksji bardziej ogólnej natury. Dynamika kosztów rozpatrywana w kontekście dynamiki rozmiarów działalności pozwoliła ujawnić niektóre elementy funkcjonowania mechanizmu handru wewnętrznego w okresie powojennym, wskazując na wyraźnie zarysowujące się dysproporcje między nakładami a osiąganymi rezultatami. Osiągnięte wyniki badań nie upoważniają nas do formułowania bardziej arbitralnych wniosków i uogólnień. Celowe wydaje się kontynuowanie tych studiów w przyszłości oraz podjęcie dalszych prób w szerszym aspekcie badawczym. Pożądane byłoby poszerzenie dociekań na przedsiębiorstwa o innych formach organizacyjnych i zróżnicowanej strukturze branżowej. Wyniki tych dociekań winny dostarczyć nie tylko doświadczeń badawczych, ale także obfitego materiału dla studiów o charakterze diagnostycznym, jak też sformułowania przesłanek dla przyszłej polityki ekonomicznej w warunkach nowego modelu gospodarczego kraju.

ANALYSIS OF COST DEVELOPEMENT TENDENCIES
IN A COMMERCIAL ENTERPRISE WITH
AN EMPLOYMENT OF THE INDEX METHOD

Summary

The article analyses the cost dynamics in a microeconomic scale. The study is conducted on the example of a retail trade enterprise in a longer span of time of 23 years (1953 -1975). The source material has been reduced to statistical comparability. Two variants of comparison were assumed with the adoption of the 1965 and 1971 values as constans.

The method of economic indexes has been employed in the dynamics analysis. The analysis was carried out in a multivariant mode: in shorter and longer periods of time. The cost variation was examined against commercial activities of the enterprise, establishing several economic causalities. The author made also an attempt at determining usefulness of the method of economic indexes in the analysis of cost dynamics in trade.